

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem : přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.

(vybraná pasáž jen a pouze pro účely tohoto kurzu)

Anaximandros

„Musíme nyní ještě jednu zvyklost odložit, totiž zvyklost myslet především kauzálně; tato zvyklost u nás nabyla z důvodů evidentních - důvodů praxe životní - takového rozsahu, že nás stojí námahu vidět věci jinak než pod příčinnými modely a že se musíme učit vidět, jak se nám původně jeví. Např. pro nás protiklad světla a tmy nemá význam, poněvadž myslíme kauzálně, nikoli fenomenálně: toliko příčina světla je něčím pozitivním, obsažným, toliko fenomény světla, jeho šíření, lomu, rozkladu, rychlosti atd. je třeba analyzovat, opak je pouhý nedostatek jevů. Podobně jsou i jiné protiklady, teplo - chlad, tíže - lehkost pro nás již relativizovány kauzálním myšlením, které za nimi nachází jednotu, totiž základní příčinu, které k fenoménům přiřazuje základní zjevy kvantitativně odstupněné, jež v našich jednoduchých dojmech nejsou obsaženy: když se např. stav tepelný redukuje na pohybový stav elementárních částic. Bez tohoto způsobu, typického pro vědecké myšlení, bychom neměli matematický obraz světa, ovšem přirozeně též nikoli zjemnělou a zmožnělou techniku, která nám dovede svět zjednodušit, zmenšit, sjednotit, činit služebnějším. Je ovšem veliký zákon lidského života, že každá vymoženost a pokrok na jedné straně, každý lidský zisk bývá spojen na druhé straně ne-li s jistými ztrátami, tedy aspoň s rizikem ztrát. Takové riziko ryze kauzálního nazírání je, že ztrácíme smysl pro to, jak svět původně vypadá, jak se nám primitivně "jeví", objevuje, ukazuje. Jest nyní faktum, že naše "kauzální" nazírání není kusem přírodního, původního vybavení člověka; primitivní lidé, jak ukazuje etnografie a etnologie, ale též archeologie a staré dějiny, ho neznají; ba je jedním z podstatných úkolů dějin filos. vylicít a pochopit jeho vznik. Chceme-li tedy porozumět mysliteli, který stojí dosud před jeho prahem nebo na samém prahu, musíme hledět proniknout k tomu, jak se svět původně objevuje. To vyžaduje úsilí.

Tento původně se objevující, přirozený svět není žádná přesně definovaná a definovatelná rozmanitost, jako moderní svět podstatně matematický. Pouze jeho „střed“, to z něho, čemu se samozřejmě zprvu a výhradně věnujeme jsou více méně pevné, více méně přesně ohraničené a ovšem praktickým užitím definované věci. Co je takovým způsobem zde, přítomno našim bdělým smyslům, je zasazeno do širšího rámce toho, co všechno bdělou přítomnost ustavičně obklopuje, ale samo se neukazuje; zadní strana věcí, věci nepřítomné, minulé a budoucí, vzdálenější a cizejší. V tom, co živou přítomnost ustavičně a neodvratně obklopuje, možno rozeznávat jisté tóny, jistá pásma, z nichž věci částečně ustavičně do sebe přecházejí, zatímco všeobecná stavba těchto pásem zůstává. Je tu pásmo známého nepřítomného; naše nejbližší okolí, město, místa, kudy procházím na místo svého zaměstnání; dále to, co znám jen po stránce stylu zkušenosti, co je sice jiné, ale ve svém celku takové jako to, co znám; pak povlnné přeměny tohoto stylu; a nakonec něco, co se sice ještě prostírá kamsi, ale již s neurčitým obsahem, samo tak neurčité, že teprve když je učiníme výslovným předmětem pozornosti, nabývá jisté podoby, konkretizuje se, stává se alespoň čímsi jako prázdný prostor či prázdné pokračování, temné „a tak dále“. Neurčitost tohoto posledního okraje však není úplná bezobsažnost, Je to horizont, přes který nelze již nikam dohlédnout a který nás objímá spolu se vším ostatním ze všech stran. Snažíme-li se do něho vniknout, vydá nám snad zase jisté více méně určité obsahy, ale sám ustoupí jen o kus dále a trvá beze změny. Tolik lze však říci, že se „v něm“ jaksi změnil základní tón, základní přízvuk toku vši zkušenosti. Na místo oboru známého, oboru znalosti a zdomácnělosti, nastoupilo cosi s převládnutím cizoty, odstupu – takže toto všeobjímající nás zároveň navždy distancuje a odstrkuje.

Nemysleme však, že toto neohraničené, neomezené, toto apeiron, k němuž původně a většinou nejsme pozorní, které tvoří hranici okolí, od níž jsme svou pozorností již odvráceni k věcem a procesům ve své bezprostřední přítomnosti, nehraje proto v životě žádnou úlohu. Zde sice podle mého názoru nejde o věci psychologické, ale přece moderní psychologie nás může analogiemi poučit, jak důležité je právě ve věcech našeho života vše, čemu původně nevěnujeme pozornosti, co se nám jeví pouhým přívěskem a dodatkem. Ve věcech, jichž si náš život nevšímá, najdou se často takové, jichž si všímat nechce, nedovede, příp. před nimi zavírá oči, a pak tu bývá přístup k zlaté žíle objevů. Wiliam James takovým způsobem objevil „tok“ vědomí, Bergson svou „durée“, tj. vnitřní nekonečnost každého prožitku, apeiron v každé fázi života; i způsob, jak hloubková psychologie nechává zasahovat "podvědomí" do celku života uvědomělého, ukazuje podobně, že sám směr naší pozornosti a celého života je určen něčím, co se naší pozornosti i našemu pozorování původně vymyká. Co tak leží podstatně mimo naše učlankované prožívání a jeho předměty, co však zároveň jest posledním okrajem, posledním horizontem, který to všecko objímá, je „neomezené“, je apeiron. Ač si to neuvědomujeme, dává životu určitý tonus a světu jeho šíři a dálku. Jsou lidé skoro úplně znečitlivělí vůči bezmeznosti na okraji svého světa: ti, kdo všecko vědí a se vším jsou brzy hotovi, kdo obracejí veškerý svět v přehledné součty, bývají neschopni objevit apeiron, a neuvědomují si, že je dokazují, když proti němu bojují; na druhé straně přesycení a světem zběhlí, kteří jsou jaksi všude příliš doma, chtějí je obrátit ve skutečnou věc a nevědí o zvrácenosti své metody. Tak se vysvětlí též paradoxní zjev, že např. u Řeků přesto, že je malý a prostý, má v sobě více "dálky" než moderní svět našich matematicko-astronomických teorií.

Takového něco zn. patrně apeiron. Je ustavičně v pozadí věcí, ale především v pozadí dění. Pozadí věcí i dění vidí Anaximandros jednotně, a to z důvodů zcela věčných: je to jediné apeiron ve všem, jediný všeobklopující horizont. Proto se věci z něho vynořují a do něho zase zapadají - genesis a fthorá. Vše konečné je v této generaci, v tomto vzniku a zániku. V tomto vzniku je adikia - přečin. Myšlenka adikia předpokládá určitou mez, kterou třeba přestoupit. Jaká mez je míněna v „přečinu“, kterým je vznik každé věci? Žádná jiná než ta, která věc samu do sebe uzavírá, její postava a tvar. Aby věc vznikla, musila se vyrýsovat a uzavřít na všeobecném podkladě bezmezna. Ale mez, hranice, není nikdy dána jen jedinou věcí či jediným jevem. Být jediný či naprosto jednotný, byl by určitě bezmezný a nerozlišený, nebylo by možno jej nijak určit. Tudíž žádný konečný jev nelze pojmut samostatně, bez protikladu, nebo jinak než na základě protikladu. Hvězdy vidíme jen když je tma. Tak protiklady, bez nichž by nebylo nic určitého, nebylo by meze, nejsou viděny pouze staticky jako vzájemné hranice, nýbrž zároveň dynamicky jako namířené vnitřně proti sobě, tak jako vzájemná díké a tisis při krevní nenávisti a mstě. Tím se stává ze vzájemného rozhraničení, vzájemného vymezení, vzájemné nutnosti, jaký je vlastní vzájemnému omezování protikladů; genesis a fthorá jsou spojeny zákonem nutnosti, tó chreón.“